

A magyar élelmiszergazdaság versenyképességének kihívásai és stratégiai lehetőségei

Rajczi Alexandra¹

Abstract **Challenges and Strategic Opportunities for the Competitiveness of the Hungarian Food Economy.** Hungary's food economy as an export-oriented branch improving trade balance went through significant changes during the previous decades. It had to face new challenges, such as a new ownership structure, the expectations of the society and an increasing number of products on the market. Hungary has favourable conditions to create a competitive and developed agribusiness. It is expected socially as well as economically and also a common target to use the national resources in the most optimal way in order to increase GDP and employment in accordance with CAP directives and the conditions of the global economy. However, the Hungarian agriculture is characterised by structural tensions and its competitiveness is also below expectations. It does not exploit its natural and human resources sufficiently and optimally. The significance of food economy is more and more salient as a result of the rocketing global demand for food and the regional and ecological barriers of food production. For countries with comparative advantages, such as Hungary, it should be a major goal to use this advantage as optimally as possible. It is the fundamental interest of the national economy that food economy – by regaining and strengthening its previous competitiveness - can contribute to meeting domestic food requirements and to promoting the development of the whole economy.

Keywords food economy, export, competitiveness, foreign trade, European Union, strategy, foreign capital, agriculture

1. Bevezetés

Az élelmiszer ágazat Európa és az egész világ egyik legérzékenyebb gazdasági területe, amely nagyon szorosan kötődik a lakossághoz. Az emberekre nap mint nap gyakorolnak hatást az élelmiszerek, közérzetüket egyetlen más ágazat sem képes jobban befolyásolni. A táplálkozás örök emberi szükséglet. A globális népességnövekedéssel párhuzamosan az élelmiszeripar jelentősége és a világban betöltött szerepe tovább bővül. A demográfiai robbanásból adódó nehézség a termelési probléma mellett az

¹ Kaposvári Egyetem
E-mail: rajczi.alexandra@ke.hu

elosztás nagyfokú differenciáltságával jár együtt. Az élelmiszergazdaság társadalmi kérdés is egyben, mely képes befolyásolni a politikát. A kormányzati politika kiemelt céljai közé sorolható az állampolgárok védelme, életszínvonaluk emelése. A szociális jóléthez azonban elengedhetetlen az élelmiszergazdaság kiemelkedő teljesítménye. A 2004-es Európai Unió csatlakozásunk nagy hatást gyakorolt az ágazatra, melyet azóta is meghatároz. Az EU állampolgárai hajlandóak és képesek is megfizetni a magasabb élelmiszer árakat, elismerve ezáltal a mezőgazdasági ágazatot, melyre nem csupán termelési tényezők, hanem számos externália kihatással van.

2. A magyar élelmiszergazdaság helye a nemzetgazdaságban, versenyképessége a külkereskedelemben

Hazánk mezőgazdasági ágazatának jelenlegi gondjai és problémái jelentős mértékben az elmúlt két évtized magyar agrárpolitikájában gyökereznek. A rendszerváltást követő időszakban a gazdasági racionalitás háttérbe szorult (SARUDI, 2004). Nem alakult ki egy szélesebb konszenzuson alapuló agrárstratégia, melynek támogatásával az ágazat felkészülhetett volna az EU-csatlakozás teremtette új körülményekre. Jelentős összegű támogatásban részesült az ágazat a csatlakozást megelőző időszakban, azonban ez a támogatáspolitikai versenyképesség és hatékonyság javítása helyett a piaci és jövedelemtámogatási formákat helyezte előtérbe. Ennek következtében nem szolgálta a termelési alapok és a versenyképességet meghatározó technológiák fejlesztését (KÖZTESTÜLETI STRATÉGIAI PROGRAMOK, 2010).

A rendszerváltás a legnagyobb csapást a foglalkoztatottságra mérte azáltal, hogy országosan több mint 1,6 millió munkahelyet szüntetett meg. Az ágazatok között a mezőgazdaságban levő munkaerő drasztikusan csökkent. A nagyüzemek felszámolásával a foglalkoztatottak tömegesen váltak munkanélkülivé, mely a vidék fokozott elnéptelenedéséhez vezetett (TAKÁCS, 2010).

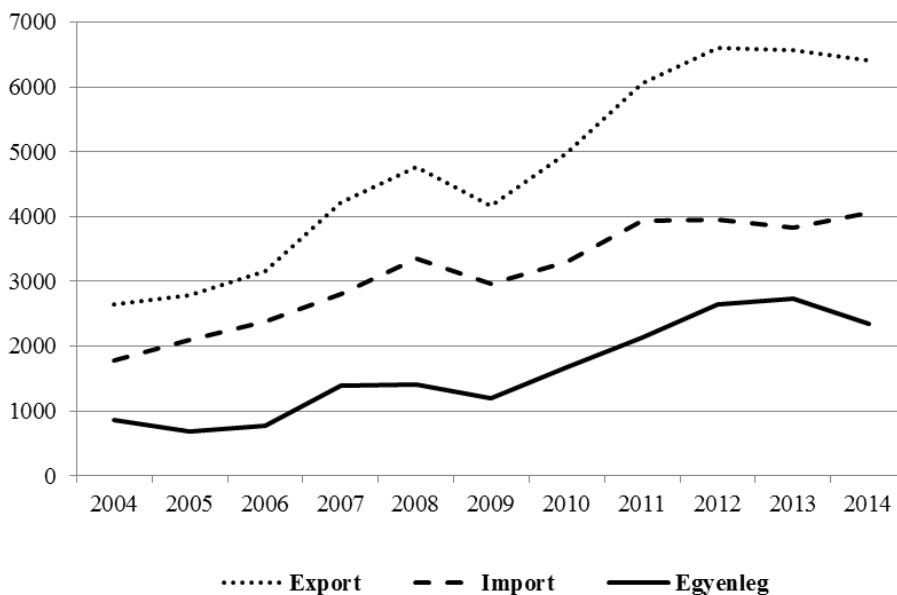
1. táblázat: Élelmiszergazdaság részaránya a nemzetgazdaságban

év	A mezőgazdaság részaránya				Élelmiszer-, ital-, dohánytermék-gyártás részaránya			
	GDP	Bruttó hozzáadott érték	Beruházásban	Foglalkoztatásban	GDP	Bruttó hozzáadott érték	Beruházásban	Foglalkoztatásban
1995	7,1	8,4	2,9	8	3,3	3,9	6,8	-
2000	4,9	5,8	4,7	6,6	2,7	3,2	2,8	-
2004	4,3	5,1	4,3	5,3	2,4	2,8	2,8	3,6
2010	3	3,6	4,8	4,6	2	2,3	2,2	3,3
2011	3,9	4,7	5,6	4,9	1,8	2,2	2,5	3,2
2012	3,8	4,5	5,8	5	1,8	2,1	2,5	3,2
2013	3,7	4,4	5,9	4,7	1,9	2,2	2,6	3,3
2014	3,7	4,4	6,1	4,6	-	-	2,9	3,5

Forrás: Saját szerkesztés

A bruttó hazai termék (GDP), a bruttó hozzáadott érték, valamint a beruházásban és foglalkoztatásban betöltött részaránya segítségével az 1. táblázatban mutatom be a mezőgazdaság és az élelmiszeripar a nemzetgazdaságban betöltött helyét. A mezőgazdaság és az élelmiszeripar a nemzetgazdaságban nem csupán az ágazat saját küldetése, hanem fontos iparfejlesztési dilemma is egyben. Egyik oldalról a mezőgazdaság fejlődése egyre inkább megköveteli az ipar fejlesztését, másik oldalról viszont a mezőgazdaság és az élelmiszeripar piacot biztosít az iparban előállított termékekre. Az élelmiszeripar és a mezőgazdaság kapcsolatát tekintve rendkívül szoros, hiszen anyagfelhasználásának meghatározó része a mezőgazdaságból származik (SZÉNAY – VILLÁNYI, 2000).

A vizsgált időszakban láthatjuk, hogy 1995-től mind a mezőgazdaság, mind az élelmiszeripar aránya folyamatosan zsugorodik. A 1990-es évek közepén az élelmiszeripar 3,3%-kal részesült a GDP-ből, 3,9%-ot tett ki a bruttó hozzáadott értéke, 2013-ban azonban ezen értékek mindössze 1,9 és 2,2%-ot mutattak. A beruházások aránya az elemzett 20 évben 6,8%-ról 2,9%-ra esett vissza. A foglalkoztatásban betöltött szerepe az élelmiszeripar jelentősen nem változott ebben az időszakban. Ahhoz hogy az élelmiszeripar el tudjuk helyezni a nemzetgazdaságban egy másik fontos tényezőt, a külkereskedelemben betöltött szerepét is meg kell vizsgálnunk. A magyar élelmiszeripar hazai piacvesztését mutatja az élelmiszeripari termékek importjának rendkívül dinamikus növekedése, a belföldi piacon a külföldi előretörés tapasztalható. Csatlakozásunk évében 1 778 millió euró értékű importélelmiszer (kész- és félkész termék) volt jelen a hazai piacon, 2014-re azonban ez az érték már 4 066 millió euróra emelkedett, amely 2,3-szoros növekedést jelentett.

1. ábra: A magyar élelmiszerágazat külkereskedelme (millió euró)

Forrás: Saját szerkesztés

A magyar élelmiszer kivitel is folyamatosan emelkedett a csatlakozásunkat követően, azonban kisebb mértékben, mint ahogy a behozatal növekedett. 2014-ben 6 417

millió euró értékben exportáltunk élelmiszeripari terméket. A csatlakozást követő években az export és import egyenlege romlott, 2005-2006-ban érte el a mélypontot, azonban még mindig pozitív maradt. 2008-ra ez az érték megduplázódott, 691 millió euróról 1 403 millió euróra emelkedett az egyenleg. 2009 és 2013 között tartós, egyenletes növekedést mutatott az export és import egyenlege az élelmiszerágazatban.

3. Európai Unió élelmiszergazdasága

Az Európai Unió tagállamainak élelmiszergazdaságát a Közös Agrárpolitika (KAP) határozza meg. A Római szerződés tartalmazza a fő célkitűzéseket, gazdasági és szociális jellegű követelményeket támaszt az ágazat elé. Gazdasági követelmények közé sorolhatjuk a mezőgazdasági termelés hatékonyságának elősegítését, a piacok stabilizálását, a termékek szabad mozgását, valamint a nemzetközi munkamegosztás fokozását. Társadalompolitikai elemként feladata a mezőgazdaságból élők méltányos jövedelmének biztosítása, a lakosság megfelelő élelmiszerellátása, mégpedig széles körben elérhető, reális áron (NAGY, 2003). Az Európai Unió egységes piacát szigorú szabályokkal védi, vagyis ha egy olyan EU-n kívüli ország kíván exportálni, amely nem rendelkezik valamilyen kétoldalú megállapodással, aligha van esélye betörni az EU piacára (BURGERNÉ, 2001).

2. táblázat: Az Európai Unió tagállamainak élelmiszer exportja és importja (millió euró)

	2004			2014		
	Export	Import	Egyenleg	Export	Import	Egyenleg
<i>EU-27</i>	48 558	58 820	-10 263	108 535	98 603	9 932
Ausztria	5 374	5 552	-178	9 702	10 100	-397
Belgium	20 123	17 235	2 888	31 811	27 798	4 012
Csehország	1 775	2 633	-858	5 727	6 480	-753
Franciaország	36 277	27 798	8 479	53 636	44 016	9 620
Görögország	2 511	4 844	-2 333	4 353	5 636	-1 283
Hollandia	38 510	23 491	15 018	64 851	41 755	23 097
Lengyelország	4 939	3 765	1 173	20 565	13 294	7 272
Magyarország	2 641	1 778	863	6 417	4 066	2 351
Nagy-Britannia	15 426	31 947	-16 521	23 443	48 110	-24 667
Németország	30 713	38 957	-8 244	62 445	67 210	-4 766
Olaszország	17 522	23 795	-6 272	31 028	34 384	-3 356
Spanyolország	19 371	18 230	1 141	34 416	25 542	8 874
Szlovákia	710	1 132	-421	2 300	3 407	-1 107
Szlovénia	322	799	-476	1 306	2 103	-797

Forrás: Saját szerkesztés

Az Európai Unió 27 tagállamát tekintve 2004-ben még az import volt meghatározó, 2014-ben pedig már exporttöbblet volt tapasztalható. Ehhez a fordulathoz nagyban hozzájárult Hollandia, Lengyelország, Spanyolország és Magyarország növekvő exportteljesítménye. Hollandia külkereskedelmi egyenlege a vizsgált időszakban 1,5-

szeresére növekedett, 15 018 millió euróról 23 097 millió euróra, az export 68%-kal nőtt, míg az import 2014-ben 78%-kal haladta meg a 2004-es adatot. Lengyelországban figyelhető meg a legdinamikusabb növekedés, az export 2004-ről 2014-re négy-szeresére emelkedett, míg az import 3,5-szeresére, így az export erőteljesebb növekedésének köszönhetően az egyenlege bázisidőszakról tárgyidőszakra 6,2-szeresét tette ki. Hazánk külkereskedelmi egyenlege 2,7-szeresére növekedett az európai uniós csatlakozásunkat követő 10 évben, az import 2,3-szeresére és az export 2,4-szeresére emelkedett. Spanyolország élelmiszer exportjának és importjának egyenlege 2004-ről 2014-re 7,8-szorosára emelkedett, 1 141 millió euróról 8 874 millió euróra.

Nagy-Britannia élelmiszergazdaságának külkereskedelmi egyenlegét tekintve megállapíthatjuk, hogy jelentős hiányt mutat. 2004-ben az élelmiszergazdaság külkereskedelmi egyenlege 16 521 millió euró hiányt mutatott, 2014-re ez a hiány 1,5-szeresére, 24 667 millió euróra növekedett. 2004-ről 2014-re 1,5-szeres importnövekedés volt tapasztalható, és az export is ugyanekkora aránnyal emelkedett. Németország és Olaszország is nettó élelmiszer importtőr az Európai Unióban, mely országok 2004-ről 2014-re javítani tudták külkereskedelmi egyenlegüket.

4. Élelmiszeripari vállalkozások stratégiai lehetőségei

A magyar agrárgazdaság (agrobiznisz) jövőjét az Európai Unió keretei között csak olyan világgazdasági összefüggésben érdemes elképzelni, amely a fenntarthatóságot helyezi a középpontba a globális versenyben. Az élelmiszerágazat szereplői részére a versenyképességet, a piacra jutás és piacon maradás feltételeit négy tényező határozza meg: a minőség, az ár, a mennyiség és az idő. A jóléti fogyasztói berendezkedésű államokban a versenyképesség ismérvei közül a megfelelő minőség fokozatosan előtérbe került és a piaci siker alapkritériumává vált. Hazánkban is, azonban némi késéssel, a minőség jelentősége került középpontba, a termékek árával szemben (JUHÁSZ et al, 2010). Csatlakozásunkat követve szembe kellett néznie hazánk élelmiszergazdaságának az új környezeti kihívásokkal.

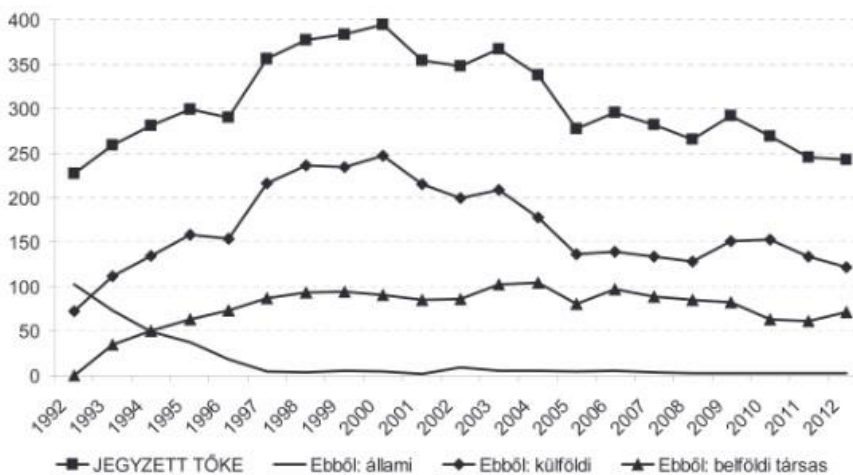
Az Európai Unió élelmiszergazdaságát elemezve a kétpólusú élelmiszeripar képe körvonalazódik. Az egyik oldalon a multinacionális vállalatok állnak a globális stratégiáikkal, ezzel szemben pedig a kis- és közepes méretű élelmiszeripari vállalkozások fejlesztései. Ezen tényekből arra következtethetünk, hogy a kormányzati politika struktúrájában egyaránt helyet kell kapnia a méretgazdaságosság és a vállalkozásélénkítés szempontjainak. Ennek következtében a magyar élelmiszerágazat versenyképességének elősegítése érdekében alapvető szerepet kell játszania a kutatási és fejlesztési tevékenységnek (LAKNER, 1997).

A magyar élelmiszerágazat versenyképességének növelése az Európai Unió piacon az agrárium helyzetének javítását szolgáló tervezetek egyik legfontosabb célja. A külkereskedelem liberalizálása miatt egyre nagyobb hangsúlyt kap a partnerországokkal való együttműködés kiszélesítése, valamint minőségének javítása. A magyar élelmiszeripari termékek versenyképességét tekintve a csatlakozásra való felkészülés a vállalati, az intézményi szabályozás, valamint a gazdaságpolitika területén is jó úton haladt. Az élelmiszerágazat a külföldi tőkének köszönhetően már a csatlakozásunkat megelőző években is készen állt az Európai Unióba való belépésre, szemben a mezőgazdasági ágazattal, melyet a tőkehiány és az alacsony technológiai színvonal jellemezett.

Hazánk élelmiszergazdaságának gazdasági növekedéséhez elengedhetetlen a beruházások, valamint a külkereskedelmi kapcsolatok erősítése (MOLNÁR, 2006). A következő évtizedek globális élelmiszergazdaságát nem kizárólag a piacokért, hanem még inkább a termelési tényezőkért folyó verseny fogja meghatározni. Hazánk kedvező természeti adottságainak hasznosítása hosszú távon az egész lakosság érdeke. Ha figyelembe vesszük azt a prognózist, miszerint a Föld lakossága 2050-ben meg fogja haladni a 9 milliárd főt, valamint a növekvő igényeket, ennek következtében a termelési szintet 70%-kal szükséges emelni. Reális cél lehet, hogy a területhasznosítás és a termelési színvonal megközelítse a következő évtizedekben az EU-15 országainak jelenlegi állapotát, és agrárexportunk dinamikusan növekedjen. Magyarország agrár-gazdasága a jövőben akár 15-20 millió fő ellátására is képessé tehető. Ennek érdekében erőforrásainkat a hatékonyság elősegítésére és a versenyképesség növelésére kell fordítani (KÖZTESTÜLETI STRATÉGIAI PROGRAMOK, 2010).

5. A külföldi tőke szerepe a hazai élelmiszergazdaságban

A rendszerváltást követően a külföldi tőkebefektetések egyik kiemelt célpontja az élelmiszeripar volt. 1993-ban az élelmiszeripar összes jegyzett tőkéjének már 43%-a külföldi tulajdonban volt, köszönhetően a rendkívül gyors vállalat-felvásárlásoknak és tőkeemeléseknek. A külföldi tőke részesedése 2000-re meghaladta a 60%-ot (HODINA – LÁMFALUSI, 2005). Az élelmiszergazdaságban a külföldi tőke szerepe meghatározó és jelentős.

2. ábra: Az élelmiszeripar jegyzetttőkéjének és legfőbb összetevőinek alakulása (mrd Ft)

Forrás: KAPRONCZAI, 2014

Az Európai Unió csatlakozásunkat megelőző időszakban az élelmiszeriparban a külföldi tőke beáramlása jelentős volt, ezt követően kivonulás volt megfigyelhető, a külföldi tőke részaránya a jegyzett tőkén belül nem érte el az 55%-ot. 2009 után a tendencia irányt változtatott és 2011-re a teljes jegyzett tőke mintegy 60%-a ismét

külföldi kézben volt. Ez a tendencia a cukoriparban, a húsfeldolgozásban és a zöldség-gyümölcsle gyártásban bekövetkezett tőkebeáramlásnak volt köszönhető, amelyek a nagyobb vállalatok kiemelt beruházásaihoz voltak köthetők. Az élelmiszerágazat jegyzett tőke szerkezetének alakulása 2009-ig megközelítőleg együtt mozgott a külföldi tőke beáramlásával (FÖLDMŰVELÉSÜGYI MINISZTERIUM, 2015). Ez azt jelenti, hogy az ágazat jegyzett tőkéjének növekedése teljes egészében külföldi tulajdonú befektetésekből származott, mivel az élelmiszeriparból kivont tőkét nem pótolta a belföldi befektetői kör. Ez csak részben okolható a hazai tőkehiánnyal, valójában az érdeklődés hiánya marad el az élelmiszeripari befektetések iránt. Azok a befektetők, akik tőkéjüket pedig mégis ebbe az ágazatba investálják többnyire pénzügyi befektetők, akiknek céljuk a lehetséges profit mielőbbi kivétele a vagyonból, a hosszú távú működtetés helyett.

A belföldi tőke növekedése 1997-ig volt meghatározó, amelynek oka az élelmiszer kereskedelemre vezethető vissza. Nem lehet jövőképek azoknak az üzemeknek, amelyeknek termékeik értékesítését nem támogatják piacra jutást segítő állami, önkormányzati, illetve civil kezdeményezések. Napjainkban ennek kapcsán vetődik fel egy olyan élelmiszerlánc létrehozásának igénye, mely a hazai termékek értékesítését segítené elő (KAPRONCZAI, 2014).

6. Következtetések

Napjainkban a globális termelési és kereskedelmi rendszerek határozzák meg az élelmiszergazdaságot, melyeknek alapvető jellemzője, hogy a korábban alkalmazott piacvédelmi rendszerek lebomlásával, egyre inkább a termékek ára és minősége válik meghatározóvá. A jövőben egy olyan élelmiszergazdaság kialakítására kell törekedni, amely a hosszú távú liberalizálódó és globalizálódó világgazdaság feltételrendszerei között a fenntartható fejlődés lehetőségét magában hordozza. Ennek érdekében, a magyar agroökológiai potenciálokat messzemenően figyelembevevő professzionális mezőgazdaság kialakítására van szükség, mely biztosítja az élelmiszerágazat anyagfelhasználásának egy jelentős részét. A vidéki népesség megtartásában és további élénkítésében kiemelkedő jelentősége lehet a kis- és közepes méretű élelmiszeripari üzemeknek. A nagyméretű kereskedelmi rendszerek térhódításával párhuzamosan fokozódik a nyomás az ágazat hazai szereplői felé. Az élelmiszerágazat versenyképességének fokozása érdekében vissza kellene adni a magyar fogyasztók hazai termékekbe vetett bizalmát, ugyanis egy ágazat versenyképessége belföldön dől el.

Irodalomjegyzék

- Burgerné Gimes Anna (2001): *A Közép-Európai átalakuló országok gazdaságának és mezőgazdaságának összehasonlító elemzése*. Századvég Kiadó, Budapest.
- Földművelésügyi Minisztérium (2015): *Magyarország közép és hosszú távú élelmiszeripari fejlesztési stratégiája*. Budapest.
- Hodina P., Lámfalusi I. (2005): A külföldi tőke szerepe és a gazdálkodás eredményességére gyakorolt hatása az élelmiszeriparban. *Gazdálkodás* 49. évf. 2005.5.
- Juhász A., Darvasné Ördög E., Jankuné Kürthy Gy. (2010): *Minőségi rendszerek szerepe a hazai élelmiszergazdaságban*. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest.

- Kapronczai I. (2014): Agrárgazdaságunk jelene és jövője. *Gazdálkodás* 58. évf. 2. sz.
- Központi Statisztikai Hivatal (2015): A mezőgazdaság szerepe a nemzetgazdaságban, 2014. URL: <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mezo/mezoszerepe14.pdf>. (Letöltés: 2015.11.02.)
- Központi Statisztikai Hivatal (2015): Élelmiszerek, italok, dohányárúk (SITC 0+1) külkereskedelme, adatszolgáltató ország szerint (2004-2015). URL: https://www.ksh.hu/docs/hun/eurostat_tablak/tab1/tet00005.html. (Letöltés: 2015.11.29.)
- Köztisztviselési Stratégiai Programok (2010): *Élelmiszerbiztonság – A magyar élelmiszergazdaság, a vidékfejlesztés és az élelmiszerbiztonság stratégiai alapjai*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- Lakner Z. (1997): Élelmiszergazdaság és modernizáció. URL: http://www.ksh.hu/statszemle_archive/1997/1997_11/1997_11_922.pdf. (Letöltés: 2015.11.02.)
- Molnár A. (2006): *Versenyképesség és -stratégiák a magyar élelmiszeriparban az uniós csatlakozás tükrében*. Akadémia Kiadó, Budapest.
- Nagy F. (2003): *Az Európai Unió élelmiszergazdasága*. FVM Képzési és Szaktanácsadási Intézet, Budapest.
- Sarudi Cs. (2004): Vidékfejlesztési intézkedések, támogatások és kilátások az Európai Unió bővítése után. *Tér és társadalom* 18. évf. 2004.2.
- Szénay L., Villányi L. (2000): *Agrárgazdaságtan*. Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó.
- Takács J. (2010): *A mezőgazdaság és élelmiszeripar üzemi szerkezete*. Szaktudás Kiadó Ház Zrt., Budapest.